

Co.,
terdam.
emde COUPONS
ROLONGATIEN
stiekers. Bedragen

EIT.

iversiteit gegeven,
araan wenschen te
ts en der faculteit
teekende, vóór of

tu.
TJER.

SIUM,

Dinsdag 4 Sep-

alverstraat 154.

TJER.

OR.

Noerlands Volk,

VAN

WIRK

SER.

gina's en 12 Hrs.

50.

en Mrs. vindt
nomen photo's,
het Jouberts-
iebaricadeerde
Vluchtende
trein te Johan-
o uit Pretoria
Geestdrift bij
uit Pretoria
ankomst van
ia, 22 October
gevangenen te
Een van de
er Boeren. Ver-
Pretoria. Com-
Aankomst van
n in een veld-
nd en de Tafel-

er aan.

Augustus 1900:

Op de eilan-

uit den Afri-

Uit het leven

VERNOOTSCHAP

ANDEL.

RIEEN

WORMSER.

m, verschen:

Gerefor-

ing voor

g.

EN Jr.

25 Cent.

rijghaar.

A,

techismus

odenen.

onden f4.50.

INOOTSCHAP

ANDEL.

HEEN

WORMSER.

iteit.

d te Nijmegen

e Baarn f 98;

wn f 25; door

col. faculteit

istinnaga c. a.

155; van idem

m te Kollum

n f 0.70; van

idem te Twij-

teest f 4; van

idem te Droge-

tem B f 6.15; g

van idem te

urhuisterven

48; van idem

te Heeg

De Heraut

van de

Bereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 23 Juni 1831 (Staatsblad No. 124.)

Zondag 2 September 1900. No. 1183.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden.
Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen en Advertenties aan de ADMINISTRATIE: Bureau: Warvenstraat 96, te Amsterdam.
Inzendingen, die later dan Dinsdag 's namiddags te 12 uren worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Abonnementen: franco aan huis, per drie maanden / L30, voor het Buitenland per jaar / 6 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers aan het Bureau 10 Cent.
Abonneeanten worden aangenomen door alle Boekhandelaren, Postdirecteuren enz. en aan het Bureau te Amsterdam.
Advertenties: van 1 tot 6 regels / L20, voor elke regel meer 20 Cent.
Aanvragen en vermelding van liefdegaven en Verslagen van Vereen. 12 Ct. p. regel.

„Du sien ik ten deele“.

Want wij zien nu door eenen spiegel in een duitse rede, maar alsdan zullen wij zien aangezicht tot aangezicht; nu ken ik ten deele, maar alsdan zal ik kennen, gelijk ik ook gekend ben.
1 Corinthe 13 : 12.

Wie in Jezus ontsiep, onderwijst de historie deser wereld nog blijft doorgaan, is er nog niet, heeft zijn eindstaaf nog niet bereikt, is nog in afwachting van de dingen die komen zullen, en voor hem toeft nog de ingang in de volcindigde ruste.

Toen het vijfde zegel geopend werd (Openb. 6 : 11) zag Joannes onder het altaar de zielen dergenen, die gedood waren om het Woord Gods, en zij riepen met groote stem: Hoe lang oordeelt en wrekt gij ons bloed niet? En hun werd gezegd, dat ze nog een kleinen tijd die wrake verbeiden zouden.

Wie heenging in vrede, is wel in den hemel, maar daarom werd elke band aan deze wereld voor hem nog niet afgebroken. Ook hier geldt het: „Opdat zij zonder ons niet zouden volmaakt worden.“

Alles wacht op „de openbaring van de heerlijkheid van Gods kinderen“ (Rom. 8 : 18-23), en die komt niet, eer de historie van deze wereld haar eindpaal bereikte. De kerk, die nu reeds triomfeert daarboven, blijft met de kerk die nog strijdt op aarde, in dit opzicht lotgemeen.

Voortzetting van aardse betrekking is er met onze ontslapenen niet. Die betrekkingen waren voor hier, en die ontslapenen zijn in den hemel als „engelen Gods.“ Maar wat blijft is de geestelijke betrekking, de broederschap in Christus. Niet meer ons kind, onze vader, onze man, onze vrouw, maar wel medekind van God, onze broeder, onze zuster in Christus.

Neemt ge de volmaaktheid der in Christus ontslapenen in volstrekt, volcinden zin, zoo blijft het dus bij het Maranatha. Kom Heere Jezus, ja, kom haastelijk.

Maar al moet met dien tusschenstaaf gerekend, aan het groote feit, dat hier het zoverden, daar het zijn heerscht, en dat de levens- en doodsovergang alle verandering uitsluit, en rust in een volmaaktheid, die noch af-noch toeneemt, doet dit in niets te kort.

Aanstands in de Bergrede hield Jezus het zijn discipelen voor: Weest gijlieden volmaakt gelijk uw Vader in de hemelen volmaakt is.

Den zondaar volmaakt te stellen in Christus Jezus, is het einddoel van het Evangelie. Dies heeten ze, in kern en wezen, hier reeds „volmaakt“ en „heiligh“.

Door één offerande zijn we allen saam in eeuwigheid volmaakt.

En dat volmaakte zal niet alleen het kenmerk van ons wezen en eens ook van onze bestaanswijze zijn, maar dat volmaakte zal ook het stempel van ons heilighzijn, van ons kennen, van ons indenken wezen.

Hier op aarde kent de meest geniale vrome slechts ten deele; maar wie in Jezus ontsiep, al was hij hier nog zoo gebrekkig in zijn kennis, bezit daar een volmaakte kennis. Ook zijn kennis is niet meer aardisch, maar Goddelijk.

Hier gluren naar het beeld in den spiegel, daar zien van aangezicht tot aangezicht. Hier een kennen ten deele, daar een kennen, gelijk wij gekend zijn door God.

Wat die spiegel is, waarvan de heilige apostel gewaagt, is duidelijk. We zien hier nooit God zelve, maar Hij, de Eeuwige, spiegelt zich voor ons af in zijn schepping. „Reide zijn eeuwige kracht en goddelijkheid worden uit de schepselen verstaan en doorzien.“ Hij spiegelt zich voor ons af in zijn bestuur van 's werelds loop. Het zijn „de werken Gods“, waarop we merken zullen. Hij spiegelt zich voor ons af in ons eigen redebewustzijn. In zijn gemeene genade. In de openbaring van zijn heilig Woord. In wat Hij deed aan onze eigen ziele.

Dat is de kennis van God, ons hier gegund; maar die kennis blijft, hoe hoog ze ook klimme, altoos afgeleide, gebrekkige kennis, „kennis ten deele“, en al ware ons persoonlijk, gelijk aan Paulus, gezichten en profetieën ten deel gevallen, van al die kennis blijft de regel gelden, dat ze zal te niete gedaan worden.

Het gebrek, dat aan al deze onze kennis van God kleef, is niet maar dat ze onvolledig is. Ook in haar soort is ze gebrekkig. Daarom wordt ze niet aangevuld, maar *gegaat te niet*, en dan komt er een heel andere soort kennis voor in de plaats: rechtstreekse kennis, onmiddellijke kennis, kennis die niet aangeleerd wordt, maar uit de dingen ons wezen zelf toesprekt, een kennis die altoos en in elk opzicht volmaakt is.

Dit sluit daarom het verband met wat we hier kennen niet uit. Het is en blijft toch de kennis van dezelfde wezenheid. Maar het soort van kennis zal heel anders wezen. Als het verschil tusschen het staren op het portret (dat is het spiegelbeeld), en het zich verlustigen in de aanschouwing van het levende voorwerp waar liefde in volle werkelijkheid.

De apostel vergelijkt het bij wat een man voelt over zijn voorstellingen als kind. Dat was toen waar voor hem, daar leefde hij toen in, hij kon het zich niet anders denken. Maar nu, man geworden, lacht hij om die kinderlijke voorstellingen. „Toen ik een kind was, sprak ik als een kind, was ik gezind als een kind, overleed ik als een kind. Maar nu ik een man geworden ben, zoo heb ik *te niet gedaan* hetgeen eens kind was.“

En zoo gaat het ook met wie in Jezus ontsiep. Voor hem, voor haar kwam het volmaakte, en werd *al wat ten deele was*, te niet gedaan.

Hieruit blijkt opnieuw, dat er voor wie in Jezus ontsiep, geen *worden* meer is, maar enkel een *zijn*. Hier wassen en toenemen, daar een eeuwiglijk zijn in volmaakteden.

Want let wel, men kan niet wassen en toenemen, of men vermeerdert zijn kennis. Vermeerdert ge nu heden in kennis, zoo was uw kennis van gisteren kennen ten deele. Wie alzoo bij onze ontslapenen een voortgaan in ontwikkeling, een toename in heilighheid, een wasdom in genade onderstelde, zou daarmee tevens „het kennen ten deele“ in de eeuwigheid overbrengen, en dat verbiedt het apostolisch woord. Of is het niet zoo, dat een kennis die nog gaandeweg toeneemt en blijft toenemen, het merk van het onvolmaakte draagt en nooit volmaakt kan zijn?

Dat is alles — iets waarop niet met genoeg nadruk te wijzen is — een overbrengen van aardse verhoudingen in het eeuwig. Doen, alsof het aan de overzij van het graf slechts de voortzetting ware van ons leven hier.

De school, de hoogeschool aan de overzij van het graf. Hier peinen en zinnen, daar peinen en zinnen. Hier onderzoeken en studeren, daar onderzoeken en studeren. En zoo ook in den hemel de wijze man en het onnoozele kind. De hoogmoed en de trots der geleerden tot in de eeuwigheid ingedragen.

En juist die trots van ons weten moet tot zelfs bij den geniaalsten denker in het graf begraven worden.

Als de kundigste hoogleraar een jong kind verliest, en dat kindeke behoort tot de vrijgekochten des Heeren, dan beteekent al de kennis en de geleerdheid van dien schranderen vader niets, niets bij de volmaakte kennis waartoe dat kindeke inging.

Dan keert het graf op eens de verhouding tusschen dien vader en dat kindeke om.

Vóór dat sterven hij de wijze man, en dat kindeke het onnoozele wicht. Na dat sterven hij de onnoozele spiegelkijker, en dat zijn kindeke God kennende volmaaktelijch.

Zoo als de boom valt, zoo blijft hij liggen, is (nu afgezien van de juiste of min juiste uitlegging van Pred. 11 : 13) de zinnelijke uitdrukking voor de allesbeheerschende, diep-ernstige, zieldoordringende gedachte, dat er geen bekeering is na den dood.

Ook daarin nu ligt weer hetzelfde uitsprok: Na het sterven geen *worden*, of *verworden* meer, doch een ingaan in het *eeuwige zijn*, en in dit zijn onveranderlijk *blijven*. De Sabbat. De eeuwige ruste.

Dat er in het eigen oogblik van het sterven nog iets in een ziel gebeuren kan, waar niemand die bij het sterfbed staat, iets van merkt, hield Calvijn vol, en ieder die Gods ontfermingen groot neemt, met hem; maar als de slag gevallen is, is er een beslissing voor eeuwig.

Een meerdere, een betere kennis van het Evangelie, van eigen zonde, en van de vrucht van Christus' offerande, kan dan niet meer als nieuw deel aan de oude kennis worden toegevoegd. De prediking der behoudenis gaat bij deelen, en hoort daarom bij deze bedeeeling. In de volmaaktheid is het een doorgronden van het eeuwig Verlossingswerk met de klaarheid van het ontsloten zielsoog; maar juist dit ontsluiten van het zielsoog moest er vóór het sterven zijn, en die met het zielsoog toe insliepen, zullen eeuwiglijk rouw dragen.

Men kan dan nooit meer *worden*, wat men niet *is*, en wat men *is* blijft men in alle eeuwigheid.

Alzoo één groote verandering, niet *na* het sterven, maar *in* het sterven zelf: de genade daad Gods, die uit het tijdelijke in het eeuwig overzet.

Dan wordt de netel, die zich hier nog om het hart van Gods kind strengelde, en die zoo vaak pijn deed, er door Gods genade voor altoos afgerukt, en de ziel is enkel heiligh.

Dan ontluiken op eenmaal de nog gesloten bloemknoppen, die in deze koude lucht zich niet ontsluit konden, en ze geuren eeuwiglijk voor God.

En zoo ook, dan wordt op eenmaal de zielblik van het doffe beeld in den spiegel afgekeerd, en toegekeerd naar het wezen zelf van Gods heiligheden.

Zong niet reeds de Psalmist het van ouds:

„Ik zal uw aangezicht in gerechtigheid aanschouwen, ik zal verzadigd worden met uw beeld als ik zal opvaken?“

Voor Kootwijken Scholen.

Ingekomen bij Ds. HOUTZAGERS: Door A. S. Zanstra te Wommels, van het Locaal Comité der Unie f 1.78; van den heer H. Onendag te Harlingen, uit de collecte voor Kootwijk f 7.50.

Ingekomen bij Ds. G. Vlug te Nijkerk: Van J. T. te Amersfoort f 2.50; uit de collecte te Nijkerk f 5.—.

In hartelijken dank ontvangen.

D. HULLEMAN, Penningmeester.

Kootwijk.

Buitenland.

Duitschland. Het IIde deel van een merkwaardig boek.

In de merkwaardige rede van den hoogleraar Dr. Rutgers, over „Calvijn's invloed op de Reformatie in de Nederlanden“, vinden we op bl. 47 medegedeeld, dat F. W. Kampschulte ene studie uitgaaf over Calvijn, als vrucht van nauwkeurige bronnenstudie, en daarbij gekenmerkt door een ernstig streven naar onpartijdigheid. Dr. Rutgers merkte daarbij op, dat de oud-Roomsche schrijver voor de Reformatie en voor Calvijn het rechte oog niet had, en dat zijn werk voorts door zijn vroegen dood nog lang niet voor de helft voltooid was. „De voltooiing door anderen zal ook zeker wel uitblijven“, voegde Z. H. G. er bij. Het blijkt nu echter, dat het werk, door Kampschulte begonnen, niet door een ander behoefde voortgezet te worden, omdat bij den dood van dien geleerde, het tweede deel van zijn arbeid voor de pers gereed lag. Waaronn het niet eer uitgegeven is en pas na 28 jaren het licht ziet, kunnen wij niet verklaren. Het manuscript is uitgegeven door Walter Goetz, priva-docent in de geschiedenis aan de Universiteit te Leipzig. Jammer, dat daarmede het werk, door Kampschulte begonnen, niet voltooid is. Maar dit neemt niet weg, dat hetgeen geleverd is, een groote aanwinst is voor de kennis van Calvijn. De schrijver behandelt toch de periode van den strijd, dien Calvijn in Genève te voeren had, en die met zijne overwinning eindigde. Dat de schrijver aan het karakter en de beweeggronden van Calvijn geen recht laat wadervaren is te verklaren uit het feit, dat de oud-Roomsche auteur het beslist en doortastend optreden van den Reformator niet kan verstaan. Dat Calvijn soms hard moet schijnen, moet ons niet verwonderen, wanneer men weet, welk een verantwoordelijkheid hij had en welk een positie hij innam.

Engeland. De imperialisten in het gedrang.

In een Engelsch kerkelijk blad, *The Examiner*, hetwelk de congregationalistische en andere vrije kerken wil dienen, wordt een noodkreet aangeheven, niet in de eerste plaats over het onrecht dat Engeland aan de Zuid-Afrikaansche republieken aandoet, maar — over de enorme kosten van den oorlog. Eerst was door de regering beloofd, dat met een tien miljoen pond sterling de geheele zaak in Zuid-Afrika in orde zou zijn, en nu, na tien maanden oorlog, is al 80 miljoen pond d. i. bijna duizend miljoen guldens uitgegeven. En had men nu maar het einde van den oorlog in het gezicht! De Engelsche belastingbetaler zal willen weten of hij ook waarde voor zijn geld gekregen heeft, en het is zeker dat men hem dat nooit voldoende aan het verstand brengen kan. „Elke week brengt ons nieuw bewijs voor het gebrek aan doorzicht waarmee het gouvernement den oorlog begon, en wij kunnen ons allen geluk wenschen dat zijne gevolgen nog niet zger zijn geweest.“ Aldus schrijft het blad.

Dat het volk nu eens gaat vragen of de politiek, die tot den oorlog leidde, wel van die soort is welke geheel uit den hemel is gekomen moet niemand verwonderen. Men heeft wel offers over voor het volbrengen van den plicht van het Britsche volk en voor het handhaven van de eer van Engeland. Maar, zegt het blad verder, hier is het een geheel andere vraag. En daarom meent de redactie, dat er een beroep moet gedaan worden van den dronken Philip op den nuchteren Philip, om de vraag te stellen: was deze oorlog waarlijk onvermijdelijk? En zoo ja, wie maakte dien onvermijdelijk? Ligt de schuld geheel bij de Boeren, die gelijk wij beginnen te ontdekken, niet zoo zwart zijn als zij ons zijn afgeschilderd, en is niet wat van de schuld te plaatsen op de rekening van een onbekookte en sarrende politiek hier in ons land?

Dat wij getrouwen waren om onze positie in Zuid-Afrika te handhaven, is buiten kwestie. Maar nu wij de kosten betalen van een bijzondere methode om dit te doen, ligt het in de menscheijke natuur om dit te vragen of hetzelfde resultaat niet had kunnen verkregen worden op een eenvoudige en minder kostbare wijze. En zelfs wanneer de oorlog even rechtvaardig en noodzakelijk was als de regering wil dat wij gelooven, dan kunnen de leiders moeilijk een bevredigend antwoord geven als hun gevraagd wordt, waarom zoo dwazelijk onvoorzichtig een oorlog te beginnen zonder een schijn van een denkbeeld te hebben omtrent de dingen die daaruit zouden volgen! Wij kunnen slechts van oordeel zijn, dat wanneer de historie van de laatste maanden zal geschreven worden, zij, die voor dezen oorlog verantwoordelijk zijn, inderdaad een zeer armoedig figuur daarbij zullen slaan.

Aldus de „Examiner“. Wij verlieden ons over dit artikel, al blijkt, dat het vooruitzicht van het betalen van zware belastingen en van de tegenspoeden van het Engelsche leger in Zuid-Afrika, het heeft geïnspireerd. Mocht het Engelsche volk er nog eenmaal toe komen om te gevoelen dat Engeland tegenover Transvaal en zijne eigene zonen een zware schuld op zich heeft geladen, een schuld die nog dagelijks zwaarder wordt door het vele onschuldige bloed dat elken dag opnieuw wordt vergoten! Mocht de kerk des Heeren aldaar verwardigd worden om voor te gaan in belijdenis van schuld!

In zake den Chineesch oorlog schijnt men in Engeland het rechte gezicht op de dingen te krijgen.

Het blijkt dat de Engelsche zendelingen die in China arbeiden, jaren lang geprotesteerd hebben tegen de Europeesche politiek, die China onder de mogendheden wilde verdeelen. Deze politiek begon doordien Engeland met de bajonet China dwong om zijn havens open te stellen voor den verderfelijken opium. Ongelukkigwijze heeft de Engelsche natie ook weer den eersten toon aangegeven van de muziek die nu gespeeld wordt met het oorverdoovend accompaniment van groote kanonnen, toen zij zich meester maakte van Hong-Kong.

Hongkong was geen deel van het Aziatische vasteland; maar slechts een onbetekenend eilandje. Maar het was toch een deel van het Hemelsche rijk. Toen Engeland het in bezit nam, werd het seing gegeven tot het verdeelen van het rijk. En nu is men verwonderd, wijl het geheel van datzelfde reusachtige rijk zich kronkelt onder het proces van het villen van den draak.

Engelsche zendelingen hebben deze wijze van handelen streng veroordeeld.

De adelassen zijn om het lichaam vergaderd, maar om tot de ontdekking te komen dat zijn klauwen geluchter zijn dan hun eigene.

„China dat onder de mogendheden verdeeld is, zal voor het Evangelie niet open staan“, schreef een Engelsch zendeling.

Wanneer Rusland er zich van meester maakt gelijk zijn plan is, dan worden alle zendelingen, die niet tot de Grieksch-orthodoxe kerk behooren, eenvoudig het land uitgezweven. Daar zal de procureur der Heilige Synode Pobedonoszew wel voor zorgen. Sedert Tonkin van China afgescheurd en door Frankrijk werd veroverd,

het voorbeeld van den Heere Jezus, die de hand toegestoken heeft aan de overspelige vrouw, riep zij die ongelukkigen, welke de heidenwereld doemde tot een leven in de zonde, tot de gemeenschap der kerk en zocht met haar vergeving der zonden en verzoening met God door Jezus Christus. Uitgesloten van den doop of onder den ban zoolang ze hun schandelijk werk deden, werden zij toegelaten tot de kerk, zoodra zij hunnen bozen weg verlieten en bewijzen van herouw gaven.

Ook vindt men onder deze vrouwen martelaressen. Afrika stierf op het schavot voor den naam haars Heilands te Augsburg met hare dienstdoden, die na haar in de zonde gevolgd te zijn, haar ook in de bekeering waren gevolgd. Pelagia, een beroemde tooneelspeelster te Antiochie, kwam tot bekeering en trok zich terug uit het leven der wereld in een klooster, waaruit de prefect haar vruchteloos wilde halen, om haar, volgens de wetten van dien tijd, weer aan het theater terug te geven; het deel des levens, dat haar nog restte, bracht zij door in de eenzaamheid, getuigende van haren Heiland door woord en wandel.

Niet minder trouw was de kerk van Christus in haren arbeid voor het huisgezin. Vooral de betrekkingen tusschen de ouders en hunne kinderen regelde ze zoo, dat daardoor het gezag der eersten niet werd geschaad, evenmin als de eerbied en de gehoorzaamheid der laatsten.

DE GAAY FORTMAN.

De kerk van Christus, de bruid en het huisgezin.

IV.

Werd het huwelijk door de Christelijke kerk in hoogte ere gehouden, het gevolg hiervan was, dat echtbreuk, welke zoo veelvuldig onder de heidenen plaats had en er met toegevendheid behandeld werd, door haar zonder voorbeeld werd veroordeeld. Eene echtscheiding werd slechts toegestaan ter oorzaak van overspel. In het huwelijk moest de kuischeid worden bewaard, en wederzijdsche trouw was een der heiligste echtelijke plichten. Bovendien berispten de kerkvaders aan de wet Gods, die de echtbreuk en der ernstigste schendingen van 's Heeren recht noemde. De kerkvaders troffen de schuldigen met eene excommunicatie, waarvan men niet kon ontslagen worden dan na lange boetedoening. Hiermee is niet gezegd, dat de heidenwereld de echtbreuk in elk opzicht goedkeurde, doch zij stond uitzonderingen toe, welke de kerk niet duldde. In strijd met de gewoonten en wetten der heidenen achtte eerstgenoemde de vrouw alleen in staat om een echtbreuk te begaan. De kerkvaders bestreden krachtig den waan der heidenen, dat de vrouw alleen zou mogen aangeklaagd worden, terwijl de man vrij uitging. Voortaan werd de ontrouw man even schuldig bevonden als de echtgenote, die hare plichten schond; hij was zelfs bespelijkker dan zij, want hij had niet als zij de veront-

schuldiging der zwakheid; hij bezat de kracht en moest die ten goede gebruiken; hij was verplicht haar, die aan zijne bescherming is toevertrouwd, het voorbeeld van deugdzaamheid te geven.

De lichteinnigheid, waarmee de heidenen over het concubinaat spraken, werd door de kerkvaders ten hoogste veroordeeld. De onderscheiding, welke de Romeinsche wereld maakte tusschen het concubinaat en de hoerij, konden zij niet aanvaarden. Wat hen betrof, iedere vrouw, die de getrouwde man had buiten zijne echtgenote, of die, aan welke de ongehuwde of weduwnaar zich hechtte, valt, volgens Augustinus, onder de rubriek der geprostitueerden en Hieronymus de kerkvader zeide eens hierover: „De wetten der Césars zijn anders dan die van Jezus Christus; wat de heidenen Papinianus voorschrijft, verschilt hemelsbreed van wat Paulus leert. Bij de heidenen viert men den tusschen de onkuischeid der mannen; men veroordeelt hen alleen, wanneer zij in zonde leven met vrijen, maar men gunst hun de voldoening hunner lusten met alvinnen of in het huis der ontrouw; alsof de zonde niet afhang van den wil der zondaren, maar van de positie dergenen, met wie men zondigt! Wat ons betreft, is al wat den vrouwen verboden is niet minder den mannen ontzegd.“

De echtbreuk, welke een feitelijke breuk der echtelijke trouw was, moest leiden tot scheiding. Doch volgens het algemeen gevoelen der kerkvaders moest zij niet absoluut zijn, dat wil zeggen, dat zij niet moest gaan tot echtscheiding. Onder de leeraars der kerk zijn er slechts enkelen geweest, die zich verklaard hebben voor eene echtscheiding na echtbreuk.

Epiphanius leeraart, dat de onschuldige echtgenote, die door haren man zonder oorzaak is weggezonden of

verplicht hem te verlaten, omdat hij haar ontrouw is geworden, mag hertrouwen zonder te zondigen. Hilarius van Poitiers en Asterius zijn van dezelfde meening. Maar het grootste deel der kerkvaders, zonder twijfel uit afkeer van de schandalen der heidense maatschappij, verklaaren zich tegen een tweede huwelijk na eene scheiding, hoewel de burgerlijke wetten dit toestonden. Als het een zonde is van den man, met zijne vrouw te blijven leven, wanneer hij weet, dat zij den echt gebroken heeft, schuldigh staat hij aan dezelfde misdaad, wanneer hij, na zijne trouwloze echtgenote te hebben verlaten, met een andere trouwt. De bedoeling van dit voorschrijft was om de mogelijkheid open te laten voor hereniging, nadat de schuld door de scheiding was gebekt.

De kerkvergaderingen bevestigden door hunne beslissingen de voorschriften der kerkvaders; die van Elvira van 305 excommunicerde de vrouw, die na haren man uit oorzaak van echtbreuk te hebben verlaten, eenen anderen trouwde. Eerst na den dood haars eersten mans kon zij van den ban ontslagen worden.

Nog een enkel woord moeten wij hieraan toevoegen over de gevallen vrouwen en de houding der kerk tegenover deelen. Van den eenen kant hield de kerk aan bij mannen en vrouwen, dat zij kuisch zouden leven zoolvel in het belang van hun eigen zedelijk leven als ten bate der vrouwen, die de heidense wereld als offer aan den Moloch van den zinnendienst voorwierp. Te midden der ongebondenheid van de laatste eeuwden des keizerrijks lieten de kerkvaders geen gelegenheid voorbijgaan, zonder een onkuisch leven voor te stellen als een gruweldad tegen God, die de edelste schepselen ontreinigde, de ziel verdoet en de schoonheid des lichaams deed verwelken. Anderzijds stiet de kerk de gevallen vrouwen niet af; op